

# TRANSDISCIPLINARITATEA

Procesul de declin al civilizațiilor este de o mare complexitate și își are rădăcinile în întunericul absolut. Bineînțeles, se pot găsi *ulterior* explicații și justificări multiple, fără a reuși să se îndepărteze sentimentul unui irațional care acționează chiar în interiorul acestui proces. Actorii unei civilizații bine determinate, marile mase cu factori mari de decizie, chiar dacă sunt mai mult sau mai puțini conștienți de procesul de declin, par să nu poată opri căderea civilizației lor. Un lucru este cert: un mare decalaj între mentalitățile actorilor și nevoile interne de dezvoltare a unui tip de societate, însoțesc întotdeauna căderea unei civilizații. Totul se întâmplă ca și cum cunoștințele și învățăturile pe care o civilizație nu încetează să le acumuleze nu puteau fi integrate în ființa interioară a celor care compun această civilizație. Ori, la urma urmelor, sufletul omenesc se găsește unde ar trebui să se găsească în centrul oricărei civilizații demne de acest nume.

Creșterea fără precedent a învățăturilor din epoca noastră face legitimă întrebarea referitoare la adaptarea mentalităților la aceste învățături. Miza este importantă deoarece extinderea permanentă a civilizației de tip occidental la scară planetară ar face căderea echivalentă cu un incendiu planetar, care nu poate fi comparat decât cu primele două războaie mondiale.

Pentru gândirea clasică nu există decât două soluții de ieșire dintr-o situație de declin: revoluția socială sau întoarcerea la o presupusă « vârstă de aur ».

*Revoluția socială* a fost deja experimentată în decursul secolului care se încheie și rezultatele sunt catastrofice. *Omul nou* nu era altceva decât un om gol și trist. Oricare ar fi evoluția cosmetică pe care conceptul de « revoluție socială » nu va întârzia să o considere în viitor, aceasta nu va putea șterge din memoria noastră colectivă ceea ce a fost efectiv experimentat.

*Reîntoarcerea la epoca de aur* nu a fost încă încercată, din simplul motiv că epoca de aur nu a fost regăsită. Chiar dacă se presupune că această epocă de aur a existat în timpuri imemorabile, această reîntoarcere ar trebui în mod obligatoriu să însoțească o *revoluție interioară dogmatică*, imaginea în oglindă a revoluției sociale. Diferitele fundamentalisme religioase care acoperă suprafața pământului cu haina lor neagră sunt semn rău al violenței și al sângelui care ar putea să izvorască din această caricatură a « revoluției interioare ».

Însă, ca de obicei, există o a treia soluție. Această a treia soluție face obiectul manifestului prezent.

Armonia dintre mentalități și învățături presupune ca aceste învățături să fie inteligibile și comprehensibile. Însă o înțelegere poate exista în era big bang-ului disciplinar și al specializării excesive ?

Este de neconceput un Pico della Mirandola în epoca noastră. Doi specialiști ai aceleiași discipline înțeleg cu greu propriile rezultate. Acest lucru nu are nimic monstruos în măsura în care tocmai inteligența colectivă a comunității legată de această disciplină o face să progreseze, și nu un singur creier care ar trebui neapărat să cunoască toate rezultatele tuturor celorlalte creiere, ceea ce este imposibil. Căci astăzi există sute de discipline. Cum ar putea un fizician teoretician al particulelor elementare să dialogheze cu adevărat cu un neurofiziolog, un matematician cu un poet, un biolog cu un economist, un politician cu un informatician, dincolo de generalitățile mai mult sau mai puțin banale? Și totuși un veritabil *factor de decizie* ar trebui să poată dialoga cu toți în același timp. Limbajul disciplinar este o barieră aparent de netrecut pentru un neofit. Și suntem cu toții neofiți altora. Turnul Babel ar fi astfel inevitabil?

Cu toate acestea, un Pico della Mirandola în epoca noastră care poate fi concepută sub forma unui supercalculator în care am putea injecta toate cunoștințele din toate disciplinele. Acest supercalculator ar putea ști totul însă nu ar putea înțelege nimic. Utilizatorul acestui supercalculator nu s-ar afla într-o situație mai bună decât supercalculatorul însuși. Ar avea instantaneu acces la orice rezultat al oricărei discipline, însă ar fi incapabil să le înțeleagă semnificația și mai puțin de a face legăturile între rezultatele diferitelor discipline.

Acest proces de babelizare nu poate continua fără a pune în pericol propria noastră existență, căci acest lucru înseamnă că un factor de decizie devine, fără să vrea, din ce în ce mai incompetent. Provocările majore ale epocii noastre, ca de exemplu provocările de ordine etică, solicită din ce în ce mai multe competențe. Însă suma celor mai buni specialiști în domeniile lor nu poate da naștere, în mod evident, decât unei incompetențe generalizate, deoarece suma competențelor nu este competența : în plan tehnic, intersecția dintre domeniile diferite ale cunoașterii este o mulțime vidă. Or, ce este un factor de decizie, individual sau colectiv, dacă nu cel care e capabil de a lua în considerare toate datele problemei pe care o examinează ?

Nevoia indispensabilă a *legăturilor* dintre diferite discipline s-a tradus prin apariția, către mijlocul secolului XX, a pluridisciplinarității și a interdisciplinarității.

*Pluridisciplinaritatea privește studiul unui obiect al unei singure și aceleași discipline prin mai multe discipline în același timp.* Spre exemplu, un tablou de Giotto poate fi studiat prin intermediul domeniului istoriei artei intersectat cu cel al fizicii, chimiei, istoriei religiilor, istoriei Europei și geometriei. Or, filosofia marxistă poate fi studiată prin intermediul domeniului filosofiei intersectat cu cel al fizicii, economiei, psihanalizei sau literaturii. Obiectul va ieși astfel îmbogățit din încrucișarea mai multor discipline. Cunoașterea obiectului în propria sa disciplină este aprofundată de un aport pluridisciplinar fecund. Cercetarea pluridisciplinară aduce un *plus* disciplinei în chestiune (istoria artei sau filosofia, în exemplele noastre), însă acest « plus » este în slujba exclusivă a acestei discipline. Altfel spus, demersul pluridisciplinar depășește granițele disciplinelor însă *finalitatea sa rămâne înscrisă în cadrul cercetării disciplinare.*

*Interdisciplinaritatea* are o ambiție diferită față de cea a pluridisciplinarității. Ea privește transferul metodelor de la o disciplină la alta. Se pot distinge trei grade de interdisciplinaritate : a) *un grad de aplicare*. Spre exemplu, metodele fizicii nucleare transferate medicinei conduc la apariția noilor tratamente ale cancerului ; b) *un grad epistemologic*. Spre exemplu, transferul metodelor logicii formale în domeniul dreptului generează analize interesante în epistemologia dreptului ; c) *un grad de generare de discipline noi*. Spre exemplu, transferul metodelor matematicii în domeniul fizicii a dat naștere fizicii matematice, al metodelor din fizica particulelor în astrofizică a generat cosmologia cuantică, al matematicii în studierea fenomenelor meteorologice sau de bursă a dat naștere teoriei haosului, al informaticii în artă a dus la arta informatică. La fel ca pluridisciplinaritatea, interdisciplinaritatea depășește granițele disciplinelor însă *finalitatea sa rămâne de asemenea înscrisă în cercetarea disciplinară*. Prin al treilea grad al său, interdisciplinaritatea contribuie la *big bang*-ul disciplinar.

*Transdisciplinaritatea* se referă, după cum indică și prefixul « trans », la ceea ce *este* în același timp *între* discipline, *prin intermediul* diverselor discipline și *dincolo* de orice fel de disciplină. Finalitatea sa este *înțelegerea lumii prezente*, unul din imperativele sale fiind unitatea cunoașterii.

Există ceva între, printre și dincolo de orice disciplină ? Din punctul de vedere al gândirii clasice nu există nimic, pur și simplu nimic. Spațiul în chestiune este vid, completamente vid, precum vidul fizicii clasice. Chiar dacă ea renunță la viziunea piramidală a cunoașterii, gândirea clasică consideră că fiecare fragment al piramidei, generat de *big bang*-ul disciplinar, este o piramidă întreagă ; fiecare disciplină afirmă că domeniul pertinentei sale este nepuizabil. Pentru gândirea clasică, transdisciplinaritatea este o absurditate căci ea nu are obiect. Cu toate astea pentru disciplinaritate, gândirea clasică nu este absurdă ci domeniul ei de aplicare este recunoscut ca fiind restrâns.

În prezența mai multor niveluri de Realitate, spațiul dintre discipline și dincolo de discipline este plin, la fel cum vidul cuantic este plin de toate potențialitățile : de la particula cuantică la galaxii, de la cuarc la elementele grele care condiționează apariția vieții în Univers.

Structura discontinuă a nivelelor de Realitate determină *structura discontinuă a spațiului transdisciplinar*, care, la rândul său, explică de ce anume cercetarea transdisciplinară este radical distinctă de cercetarea disciplinară, fiindu-i în același timp complementară. *Cercetarea disciplinară privește, cel mult, un singur și același nivel de Realitate* ; de altfel, majoritatea cazurilor, ea nu privește decât fragmentele unui sigur și același nivel de Realitate. În schimb, *transdisciplinaritatea se preocupă de dinamica generată de acțiunea mai multor niveluri de Realitate în același timp*. Descoperirea acestei dinamici trece neapărat prin conștiința disciplinară. Transdisciplinaritatea, fără să fie o disciplină nouă sau o hiperdisciplină nouă, se hrănește din cercetarea disciplinară, care, la rândul său, este luminată într-o manieră nouă și fecundă de către conștiința transdisciplinară. În acest sens, cercetările disciplinare și transdisciplinare nu sunt antagonice ci complementare.

Cei trei stâlpi ai transdisciplinarității – nivelurile de Realitate, logica terțului inclus și complexitatea – determină *metodologia cercetării transdisciplinare*.

Există o paralelă izbitoare între cei trei stâlpi ai transdisciplinarității și cele trei postulate ale științei moderne.

Cele trei postulate metodologice ale științei moderne au rămas neschimbate de pe vremea lui Galileo Galilei și până în zilele noastre, în ciuda infinitei diversități a metodelor, teoriilor și modelelor care au traversat istoria diferitelor discipline științifice. Însă o singură știință satisface deplin și integral cele trei postulate : fizica. Alte discipline științifice nu satisfac decât parțial cele trei postulate metodologice ale științei moderne. Cu toate acestea, absența unei formalizări matematice riguroase a psihologiei, a istoriei religiilor și a unei multitudini de alte discipline nu conduce la eliminarea acestor discipline din domeniul științei. Chiar științele de vârf, precum biologia moleculară, nu pot pretinde, cel puțin pentru moment, că ar poseda o formalizare matematică la fel de riguroasă precum cea a fizicii. Altfel spus, există *grade de disciplinaritate* în funcție de considerarea, mai mult sau mai puțin completă, a celor trei postulate metodologice ale științei moderne.

La fel, luarea în considerare mai mult sau mai puțin completă a celor trei stâlpi metodologici ai cercetării disciplinare generează diferite *grade de transdisciplinaritate*. Cercetarea transdisciplinară care corespunde unui anumit grad de transdisciplinaritate se va apropia mai degrabă de multidisciplinaritate (ca în cazul eticii) ; cea corespunzând altui grad – al interdisciplinarității (ca în cazul epistemologiei) ; și cea corespunzând altui grad – al disciplinarității.

*Disciplinaritatea, pluridisciplinaritatea, interdisciplinaritatea și transdisciplinaritatea sunt cele patru săgeți ale unuia și aceluiași arc : cel al cunoașterii.*

Ca și în cazul disciplinarității, cercetarea transdisciplinară nu este antagonică ci complementară cercetării pluri și interdisciplinare. Transdisciplinaritatea este totuși radical distinctă față de pluridisciplinaritate și interdisciplinaritate, datorită finalității sale, înțelegerea lumii prezente, care este imposibil de înscris în cercetarea disciplinară. Finalitatea pluri și interdisciplinarității este întotdeauna cercetarea disciplinară. Dacă transdisciplinaritatea este atât de des confundată cu interdisciplinaritatea și cu pluridisciplinaritatea (cum, de altfel, interdisciplinaritatea este atât de des confundată cu pluridisciplinaritatea), acest lucru se explică în mare parte prin faptul că toate trei depășesc granițele disciplinelor. Această confuzie este foarte nocivă în măsura în care ea ascunde finalitățile diferite ale acestor trei abordări noi.

Recunoscând caracterul radical distinct al transdisciplinarității în raport cu disciplinaritatea, pluridisciplinaritatea și interdisciplinaritatea, ar fi extrem de periculos să se absolutizeze această distincție, deoarece într-un astfel de caz transdisciplinaritatea ar fi golită de tot conținutul și de toată eficiența în acțiunea redusă la zero.

Caracterul complementar al abordărilor disciplinare, pluridisciplinare, interdisciplinare și transdisciplinare este pus în evidență într-o manieră răsunătoare, spre exemplu, în *acompanierea muribunzilor*. Acest demers relativ nou al civilizației noastre este de o importanță crucială, deoarece, recunoscând rolul morții în viața noastră, descoperim dimensiunile nebănuite ale vieții însăși. Acompanierea muribunzilor nu se poate priva de o cercetare transdisciplinară în măsura în care înțelegerea lumii prezente trece prin înțelegerea sensului vieții noastre și a sensului morții noastre în această lume care este a noastră.

Basarab Nicolescu